

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia XII (2014)

Ewa Wójcik

Książka dla dzieci i młodzieży w ofercie wydawców lwowskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego

Po I wojnie światowej Lwów dłużej niż inne miasta polskie odzyskiwał swoją przedwojenną pozycję. Spowodowane to było nie tylko wojną z bolszewikami i walką z Ukraińcami o utrzymanie polskości miasta, ale przede wszystkim odpływem sił twórczych, które zasilały inne ośrodki krajowe, głównie stolicę, ale także Poznań i Wilno. W szybkim jednak tempie, pomimo zniszczeń wojennych, Lwów osiągał swoją dawną rangę polityczną, gospodarczą, kulturalną i naukową. Już w drugiej połowie lat 20. XX wieku stał się jednym z najważniejszych miast i centrum gospodarczym ziem południowo-wschodnich Drugiej Rzeczypospolitej. Odradzające się instytucje życia naukowego i kulturalnego, które tradycjami sięgały jeszcze XIX wieku, odzyskiwały swoje dawne znaczenie. Powojenne realia wymagały zmian pokoleniowych, pojawiły się nowe środowiska naukowe, literackie, dziennikarskie i polityczne, które wyznaczały nową rzeczywistość. Miasto rozwijało się także terytorialnie, rosła liczba ludności, głównie za sprawą migracji ludności wiejskiej z terenów południowo-wschodnich. Specyfika Lwowa wyrażała się także w jego strukturze narodowościowej i wyznaniowej, typowej dla miast kresowych i znalazła odzwierciedlenie w wielu dziedzinach jego życia.

W okresie międzywojennym Lwów odzyskał również pozycję ważnego ośrodka wydawniczego, jaką miał w okresie autonomii galicyjskiej. Ograniczona, czasem zawieszona z powodu okupacji Lwowa i działań wojennych działalność firm wydawniczych została wznowiona, obok starych zasłużonych placówek zaczęły powstawać nowe z przemyślaną strategią wydawniczą bądź próbujące wykorzystać pomyślną koniunkturę gospodarczą. Początki powojennego ruchu wydawniczego związane są głównie z działalnością księgarni nakładowych, które powstały jeszcze w XIX wieku. Ich właściciele – Kazimierz Gubrynowicz, Alfred Altenberg, Bernard Połoniecki i Kazimierz S. Jakubowski – pomimo szybkiego podjęcia działalności nie odgrywali już wiodącej roli w ruchu wydawniczym miasta. W latach 30. na czołowe miejsca wysunęły się bowiem firmy wydawnicze, które miały mocne podstawy finansowe, dające im możliwość podejmowania wielotomowych

i wielkonakładowych edycji. Kolejne kryzysy ekonomiczne eliminowały z rynku słabe placówki, które nie radziły sobie w nowej sytuacji gospodarczej. Przewodzącą rolę odgrywały Książnica-Atlas, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, które z małej państwowej placówki, powołanej do życia w celu wydawania podręczników dla mniejszości narodowych, wyrosło na poważną firmę wydawniczą. Działalność tych trzech firm i „Księgarni Nakładowej K. S. Jakubowski” ukierunkowana na produkcję podręczników szkolnych i akademickich uczyniła ze Lwowa, drugi po Warszawie, wiodący ośrodek w zakresie literatury szkolnej¹. W ofercie lwowskich wydawców znalazł się pełny asortyment podręczników skierowanych do szkół powszechnych, średnich, szkolnictwa zawodowego, seminariów nauczycielskich i szkół wyższych.

Ośrodek lwowski zaznaczył również swoją pozycję w Polsce jako wydawca literatury dla dzieci i młodzieży. Niewątpliwie miały na to wpływ tradycje Lwowa, w zakresie wydawania literatury pięknej i podręcznikowej, jeszcze z czasów autonomii galicyjskiej. Pierwsze próby ukazania oferty lwowskich wydawców dla dzieci i młodzieży w okresie międzywojennym podjął Michał Rogoź². Opierając się głównie na *Bibliografii literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939*³ oraz posiłkując się licznymi bibliografiami⁴, katalogami wydawniczymi i księgarskimi określił liczbę tej literatury na 770 pozycji. Dane dotyczące tego typu książki, zawsze mogą być problematyczne, co spowodowane jest trudnościami wynikającymi z braku precyzyjnego określenia granicy między młodym a dorosłym czytelnikiem, a także uwzględnienia niektórych tytułów wykorzystywanych w szkołach jako podręczniki⁵.

Wydaje się jednak, że wątpliwości wynikające z klasyfikowania poszczególnych tytułów skierowanych do młodego czytelnika towarzyszą badaczom od dawna. Stąd będą one nadal podlegać dyskusji dotyczącej określenia wieku czytelnika

¹ Zob. E. Wójcik, *Podręczniki szkolne i opracowania dydaktyczne w repertuarze wydawców lwowskich dwudziestolecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” vol. 11 (2013), s. 163–175.

² M. Rogoź, *Kraków i Lwów jako ośrodki wydawnicze literatury dla dzieci i młodzieży w dwudziestolecie międzywojennym*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, pod red. H. Kosętki, B. Góry, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 134–147.

³ *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939. Literatura polska i przekłady*, oprac. B. Krassowska, A. Grefkowicz, Warszawa 1995.

⁴ M.in. *Bibliografia polska 1901–1939*, t. 1–12 (od A do Jac), Kraków, Wrocław, Warszawa 1977–; „Urzędowy Wykaz Druków w Rzeczypospolitej Polskiej i Druków Polskich lub Polski Dotyczących Wydanych za Granicą”, Warszawa 1928–1939; „Bibliografia Polska” 1918–1919 Jana Czubka, Kraków 1920; Władysława Tadeusza Wiślockiego „Przewodnik Bibliograficzny. Seria II”, 1920–1928, Lwów 1922–1928.

⁵ Pomimo zapewnień autorek *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży...* dz. cyt. rejestruje także podręczniki szkolne, np. Bronisław Gebert, Gizela Gebertowa, *Opowiadania z dziejów powszechnych ze szczególnym uwzględnieniem dziejów Polski. Cz. 2*. Lwów, Warszawa: Książnica-Atlas 1932; tenże, *Wypisy historyczne z dziejów ojczystych*, Lwów: Książnica Polska 1921; Juliusz Balicki, Stanisław Maykowski, *Wypisy z literatury polskiej*, Lwów: ZNiO 1932.

młodzieżowego, adresata książki i jej przeznaczenia. Należy jednak stwierdzić, że wskazana wyżej *Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży* stanowi niezwykle cenną pozycję będącą podstawową bazą źródłową do wszelkich badań związanych z literaturą dla dzieci i młodzieży publikowaną w Drugiej Rzeczypospolitej. Doceniając trud autorek, należy pamiętać, że przeznaczone dla młodego czytelnika książki z tego okresu są trudno dostępne, często zniszczone lub zacytane nie przetrwały do czasów współczesnych. Dotyczy to przede wszystkim kilkustronicowych, często nienumerowanych pozycji wydawanych w formie plansz lub składanych parawaników skierowanych do dzieci przedszkolnych.

Na podstawie własnych poszukiwań bibliograficznych, wynikających z badań nad lwowskim ruchem wydawniczym w okresie międzywojennym, ustalono, że we Lwowie ukazało się 787 tytułów literatury dla dzieci i młodzieży⁶, co stanowi około 4% całości produkcji wydawniczej Lwowa⁷. W badaniach brano pod uwagę przede wszystkim określonego tekstem adresata, co wymagało w wielu wypadkach dotarcia do egzemplarzy danego tytułu. W przypadku jego braku posiłkowano się opracowaniami z historii literatury dla dzieci i młodzieży oraz katalogami wydawniczymi i księgarskimi. Sprawę ułatwiał również fakt, że wiele tytułów wydawano w ramach serii wydawniczych, które z góry miały określonego adresata kolejnych tomów. Zdarzyły się jednak serie, które przeznaczone były zarówno dla młodego, jak i dorosłego czytelnika. Dotyczyło to zwłaszcza serii podręczniczych czy popularnonaukowych.

Celem zobrazowania rynku książki skierowanego do młodego odbiorcy podjęto próbę jego tabelarycznego zestawienia. Ujęto w nim także rok 1918, w którym wydano tylko 4 tytuły, bowiem wydarzenia wojenne wstrzymywały lub zahamowały działalność wydawniczą. Jak wynika z badań Marii Konopki, przez cały okres trwania I wojny światowej ukazały się we Lwowie tylko 23 pozycje skierowane do dzieci i młodzieży⁸. Kolejne lata, politycznie trudne dla Lwowa, nie przyniosły dużego zwiększenia liczby tytułów. Po odzyskaniu niepodległości większy nacisk postawiono na produkcję podręczników przeznaczonych dla szkół powszechnych i średnich. Dopiero początek lat 20. przyniósł wzrost tytułów, głównie za sprawą drobnych nakładców, Księgarni Nauczycielskiej, Wydawnictwa „Placówka”, Wydawnictwa Dzieł Pogodnych, Wydawnictwa „Kultura i Sztuka” i „Naszej Jutrzenki”. Ich pojedyncze inicjatywy wydawnicze nie miały jednak znamion planowej polityki wydawniczej. Większe wydawnictwa, jak Książnica Polska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Księgarnia Nakładowa H. Altenberg, Wydawnictwo Polskie R. Wegnera, również wydały po kilka pozycji rocznie. W 1921 roku ukazało się 30 tytułów, co stanowi zdecydowany wzrost w stosunku do lat poprzednich. Liczba ta zwiększyła się do

⁶ Liczba ta nie zawiera podręczników szkolnych.

⁷ W latach międzywojennych ukazało się we Lwowie 16 958 druków. Dane z opracowanej przez autorkę bazy druków lwowskich za lata 1919–1939.

⁸ M. Konopka, *Rynek wydawniczy Lwowa w latach I wojny światowej*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja: między podziałami a wspólnotą II*, red. J. Dzieniakowska, I. Krasińska, M. Olczak-Kardas, Kielce 2011, s. 47.

50 w roku 1922 głównie za sprawą Wydawnictwa „Odrodzenie”, które rzuciło na rynek 40 tomików serii „Biblioteczka Teatralna dla Dzieci i Młodzieży”. Pozostałe tytuły ukazały się nakładem Książnicy Polskiej, Wydawnictwa „Kultura i Sztuka”, Księgarni Naukowej, Księgarni „Oświata”. Rok 1923 przyniósł zdecydowany spadek liczby tytułów do 14, na rynku pojawiły się kolejne tomiki serii „Biblioteki Teatralnej dla Dzieci i Młodzieży” oraz wydania Księgarni Naukowej. W następnych latach ponownie wzrosła liczba tytułów literatury przeznaczonej dla młodego odbiorcy, w 1924 ukazało się 36, a w 1925 roku – 55 tytułów. Obok dotychczasowego zdecydowanego lidera – Spółki Nakładowej „Odrodzenie”, pojawiły się tytuły Wydawnictwa Polskiego R. Wegnera, które wydało szereg małych książeczek dla dzieci autorstwa Franciszka Mirandoli⁹ i Czesława Kędzierskiego. Pojawiły się także pozycje Książnicy Atlas, która w krótkim czasie stała się jednym z największych nakładców literatury przeznaczonej dla młodego odbiorcy.

Tab. 1. Zestawienie ilościowe literatury dla dzieci i młodzieży we Lwowie

Rok	Liczba tytułów	Rok	Liczba tytułów
1918	4	1929	19
1919	12	1930	19
1920	14	1931	30
1921	30	1932	34
1922	55	1933	95
1923	14	1934	78
1924	36	1935	43
1925	52	1936	24
1926	20	1937	39
1927	22	1938	72
1928	24	1939	17
		brak daty wydania	34*

Źródło: obliczenia własne autorki

* 15 tytułów niedatowanych wydane zostało w serii „Biblioteka Szkoły Powszechnej”, co pozwala w przybliżeniu określić ich czas wydania na lata od 1933 do 1939 r.

Jak wynika z tabeli 1., w kolejnych latach obserwujemy pewnego rodzaju stabilizację rynkową, w latach 1926–1932 roczna liczba wydanych tytułów kształtowała się w granicach od 19 do 34. Wyłoniła się też grupa nakładców, którzy stale mieli w swojej ofercie literaturę dla dzieci i młodzieży. Nadal była to Spółka Nakładowa „Odrodzenie”, która kontynuowała swoją serię teatralną, ale częściej były to już tylko kolejne wznowienia poszczególnych tytułów. Rozszerzyło swoją ofertę Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich i Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych. Z nowymi seriami dla młodzieży – „Biblioteka Iskier”, oraz dzieci – „Biblioteka Iskierek”, weszła na rynek Książnica-Atlas, kontynuatorka

⁹ Franciszek Mirandola [pseud.] [właśc. Franciszek Czcisław Pik] był autorem przekładów w Wydawnictwie Polskim R. Wegnera do serii „Biblioteka Laureatów Nobla”.

linii wydawniczej Książnicy Polskiej. Wzmocniło swoją działalność dla dzieci Towarzystwo Biblioteka Religijna, wydając obok podręczników do religii także różnego rodzaju powiastki i życiorysy świętych. Uaktywnili się również antykwariusze lwowscy pochodzenia żydowskiego: Mojżesz Hersz Rubin, Maksymilian Bodek i Lazarus Igel¹⁰, którzy znakomicie potrafili wykorzystać dobrą koniunkturę na różnego rodzaju wydawnictwa. Duży wzrost tytułów nastąpił w latach 1933–1934, co nie pokrywa się ze spostrzeżeniami dotyczącymi ogólnopolskiej produkcji książki dla młodego odbiorcy. W tym bowiem okresie odnotowano spadek liczby tytułów w stosunku do pięciu poprzednich lat, gdy wahała się ona przeciętnie między 350 a 400 pozycjami. W 1933 roku wynosiła tylko 210 tytułów¹¹, natomiast we Lwowie w 1933 roku – 95 tytułów, a w 1934 – 78 tytułów. Spowodowane to było przede wszystkim wprowadzeniem przez PWKS na rynek 100 tomików serii „Biblioteka Szkoły Powszechnej”, ale także kontynuacją serii ukazujących się nakładem Książnicy-Atlas. We wrześniu 1934 roku został opublikowany pierwszy tomik serii „Biblioteczka Filomaty” redagowanej i wydawanej przez Ryszarda Ganszyńca, której kolejne numery będą się ukazywać dwa razy w miesiącu. W 1935 roku ukazało się łącznie 43 tytuły wydane nakładem „Filomaty”, Książnicy-Atlas, ZNiO i PWKS. Ciekawą inicjatywę podjęło Koło Kobiet Żydowskich we Lwowie, które w ramach serii „Wydawnictwo dla Dzieci i Młodzieży «Awiw»” wydało 11 tytułów literatury pięknej. Kolejne lata 1936 (24 tyt.) i 1937 (39 tyt.) to domena czterech wydawnictw PWKS, Książnicy-Atlas, Spółki Nakładowej „Odrodzenie” i ZNiO, które to utrzymały swoją pozycję aż do wybuchu II wojny światowej. Rok 1938 z 72 tytułami wydawnictw dla dzieci i młodzieży potwierdza tylko ogólnopolskie zapotrzebowanie na tego typu wydawnictwa. W 1939 roku zdążyło się ukazać tylko 17 tytułów literatury dla młodego odbiorcy. Kolejne okupacje, radziecka następnie niemiecka, zakończyły działalność firm wydawniczych z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Analizując produkcję wydawniczą Lwowa w zakresie książki skierowanej do młodego czytelnika, należy stwierdzić, że jej wydawaniem zajmowały się profesjonalne firmy wydawnicze. Aż 75% tytułów wydanych zostało przez 5 nakładców: Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Książnicę-Atlas, Spółkę Nakładową „Odrodzenie”, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskie R. Wegnera. Pozostałe 25% tytułów wydanych zostało przez 38 nakładców, z których 14 wydało tylko po jednej pozycji. Przy 13 tytułach nie udało się ustalić nakładcy.

¹⁰ Lazarus Igel, księgarz lwowski był nieślubnym synem znanego „króla antykwaryusza lwowskich” Zygmunta Igla. Sygnował swoje wydawnictwa inicjałem imienia L. Igel, stąd w literaturze przedmiotu często błędnie uznaje się go za Leiba Igla, który zmarł w 1917 roku.

¹¹ A. Kopczevska, *Książka dla dzieci i młodzieży*, „Rocznik Literacki” 1933, s. 239. Jak pisze autorka, Polska zajmowała dalekie miejsce w tej dziedzinie twórczości. Dla porównania w Rosji Sowieckiej wydano w 1931 – 1623 tyt., w Holandii w 1931 – 466 tyt., w 1932 – 442 tyt. Porównując kolejne lata produkcji europejskiej, sytuacja nie uległa zmianie, Polska pozostawała daleko w tyle za innymi krajami. Zob. też: Z. Klingerowa, *Produkcja literacka dla dzieci i młodzieży*, „Rocznik Literacki” 1935, s. 230–243.

Tab. 2. Nakładcy literatury dla dzieci i młodzieży we Lwowie w latach 1919–1939

Lp.	Nakładcy literatury dla dzieci i młodzieży	Liczba tytułów
1	Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych	190
2	Książnica Polska / Książnica-Atlas	189
3	Spółka Nakładowa „Odrodzenie”	115
4	Wydawnictwo Polskie R. Wegnera	49
5	Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich	45
6	Filomata	26
7	Księgarnia Naukowa, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne	16
8	Wydawnictwo „Kultura i Sztuka”	21
9	Towarzystwo Biblioteka Religijna	16
10	Księgarnia Nakładowa H. Altenberg	12
11	Koło Kobiet Żydowskich	11
12	Księgarnia M. H. Rubin	10
13	Bodek Maksymilian	7
14	Księgarnia Krawczyński A.	6
15	Macierz Polska	5
16	Wydawnictwo „Ateneum”	5
17	Księgarnia Lwowska	4
18	Księgarnia Polska B. Połonieckiego	4
19	Księgarnia K. S. Jakubowskiego	4
20	Księgarnia Towarzystwa Szkoły Ludowej	4
21	Księgarnia Nakładowa Gubrynowicz i Syn	4
22	Nakład własny autora	4
23	Igel Lazarus	2
24	Książnica Polska „Leopolia”	2
25	Hejnał	2
26	Wydawnictwo Podręczników Naftalego Schipperera	2
27	Wydawnictwo Dzieł Pogodnych	2
28	Zorza	2
29	Księgarnia Nauczycielska	2
30	Wydawnictwo „Globus”	1
31	Księgarnia „Ewer”	1
32	Księgarnia „Nowości”	1
33	Kultura	1
34	Lwów Literacki	1
35	Nasza Jutrzenka	1
36	Oddziały K.S.M. św. Teresy od Dzieciątka Jezus	1
37	Pierwsza Związkowa Drukarnia	1
38	Wydawnictwo „Placówka”	1
39	Polskie Towarzystwo Historyczne	1
40	Skarbnica Dobrych Książek	1
41	Wydawnictwo „Światło”	1
42	„Wszeczeńświat”	1
43	Wydawnictwo Przyjaciół Korpusu Kadetów	1
	Brak nakładcy	13
	Łącznie	787

Źródło: opracowanie własne autorki

Biorąc pod uwagę cały okres dwudziestolecia międzywojennego, największym nakładcą literatury przeznaczonej dla młodego czytelnika we Lwowie było Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, które zostało utworzone w 1921 roku w celu wydawania podręczników szkolnych dla mniejszości narodowych¹². Chodziło również o zahamowanie napływu do Polski książek wydawanych przez nacjonalistyczne organizacje ukraińskie działające w kraju i na Ukrainie radzieckiej¹³. Jednak o rozwoju wydawnictwa możemy mówić dopiero w latach 30. XX wieku, kiedy podporządkowane zostało Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a jego dyrektorem został były minister oświaty Kazimierz Pieracki, odpowiedzialny za wprowadzanie w życie reformy szkolnej z 1932 roku. Wówczas to PWKS stało się głównym realizatorem polityki oświatowej Drugiej Rzeczypospolitej, którą wypełniano nie tylko poprzez wydawnictwa podręcznikowe, ale także literaturę piękną i popularnonaukową¹⁴. Poprzez odpowiednią lekturę wprowadzono w życie sanacyjny model wychowania młodego Polaka – patrioty, dumnego ze swojej historii, kultury, literatury, otwartego na nowoczesne technologie i o szerokich horyzontach myślowych. PWKS świadomie uczestniczyło w kształtowaniu patriotycznej i obywatelskiej edukacji młodzieży polskiej¹⁵. Swoją politykę wydawniczą realizowało głównie poprzez różnorodne serie wydawnicze popularyzujące naukę, kulturę, literaturę polską i obcą, obywatelskie wzorce postępowania.

Za najważniejszą serię PWKS uważa się „Bibliotekę Szkoły Powszechnej”, której 100 tomików ukazało się w latach 1933 i 1934. Ówczesny kierownik PWKS Joachim Namysł powierzył redakcję serii Stefanowi Papée i Stanisławowi Włada, którzy zadbali o odpowiedni dobór autorów¹⁶. Tytułem przykładu można tu wymienić nazwiska Kazimierza Czachowskiego, Janusza Domaniewskiego, Adama Fischera, Stefana Papée, Tadeusza Sinko, Witolda Taszyckiego i wielu innych popularyzatorów nauki, literatów i autorów podręczników. Dobór treści podporządkowany został nowym założeniom dydaktycznym i wychowawczym reformy oświaty z 1932 roku. W ramach serii wyróżniono kilka cykli: geograficzno-krajoznawczy

¹² Ukazywały się tu głównie podręczniki dla ukraińskiej mniejszości narodowej, ale znaleźć tu można także książki dla szkół z litewskim, białoruskim i niemieckim językiem wykładowym.

¹³ Szerzej zob. E. Wójcik, *Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 1, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 2003, s. 100–111.

¹⁴ Zob. K. Sanojca, *Rola lwowskiego Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w realizacji polityki oświatowej Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, pod red. H. Kosętki, Kraków 2006, s. 101–110.

¹⁵ Tamże, s. 110.

¹⁶ Zob. szerzej, S. Papée, *Sto tomików dla młodzieży*, „Przyjaciel Szkoły” 1934, nr 10, s. 452–456, zob. też. F. Zych, *Biblioteka Szkoły Powszechnej*, „Praca Szkolna” 1933/34, nr 9, s. 243–246.

i przyrodniczy – *Geografia i podróże*¹⁷, *Przyroda*¹⁸, *Co wiesz o Polsce*¹⁹, *Miasta polskie*²⁰, *Nasi sąsiedzi*²¹, *Wędrowki po świecie*, *Uroda polskiej wsi*²², popularyzujący naukę – *Praktyczne zastosowanie nauk*²³, *Fizyka i chemia*²⁴, *Przedmioty mówią*²⁵, historyczny – *Obrazki historyczne*²⁶, *Sławne bitwy*²⁷, *Słynne bitwy polskie*²⁸, poświęcony kulturze – *Pisarze polscy*²⁹, *Malarze i rzeźbiarze polscy*³⁰, *Muzycy polscy*³¹, oraz historii i kulturze obcych narodów – *Słowianie*³², *Przedstawiciele ludzkości*³³. Idei wychowania nowego pokolenia Polaków świadomych i dumnych z dokonań swojej

¹⁷ G. Olechowski, *W krainie reniferów i fiordów. Szwecja i Norwegia*, Lwów 1934; S. Borucki, *Korsyka*, Lwów 1934; J. Birkenmajer, *Polska dywizja w tajgach Syberii*, Lwów 1934.

¹⁸ W. Adolph, *Świat mrówek*, Lwów 1933; tenże, *Pająk-tkacz, inżynier i myśliwiec*, Lwów 1934; J. Domaniewski, *Wędrowki ptaków*, Lwów 1934; J. B. Sokołowski, *Obrazki z życia ptaków w zimie*, Lwów 1933; S. Słowikowska, *Potwory świata roślinnego (kaktusy)*, Lwów 1933.

¹⁹ W. Taszycki, *Gwary ludu polskiego*, Lwów 1934; tenże, *Nasza mowa ojczysta*, Lwów 1933; K. Sinko, *Szlakiem Polski murowanej Kazimierza Wielkiego*, Lwów 1934; B. Chrzanowski, *Wybrzeże*, Lwów 1934.

²⁰ Z. Lipkowska, *Gdynia*, Lwów 1933; K. Buczkowski, *Kraków*, Lwów 1933; K. Górski, *Toruń w 700 rocznicę*, Lwów 1933; F. Papée, *Lwów*, Lwów 1933.

²¹ B. Srocki, *Niemcy*, 1934; E. Schummer-Szermentowski, *Litwa*, Lwów 1933.

²² A. Fischer, *Wojciech Boroń. Obrazki z życia rodzinnego polskiego ludu*, Lwów 1934; F. Gosieniecka, *Zdobnictwo ludowe*, Lwów 1933.

²³ P. Roszko, *O wojnie gazowej*, Lwów 1933; J. Jarzab, *Jak zachować zdrowe zęby*, Lwów 1933; Z. Hetper, *Poznaj tajniki chemii*, Lwów 1933; T. Kluz, *Praktyczne zastosowanie lotnictwa*, Lwów 1934; F. Łabendziński, *O gruźlicy i sposobach zwalczania jej*, Lwów 1933.

²⁴ P. Laurecki, *Chemia czarodziejka*, Lwów 1933; T. Krokowski, *Wujko czarodziej*, Lwów 1933; tenże, *Kuźnia olbrzymów*, Lwów 1933.

²⁵ J. Kugin, *Jak powstaje książka*, Lwów 1933; T. Sinko, *Sen o chlebie i ziemniaku*, Lwów 1934; J. Królińska, *Opowieść o zegarze*, Lwów 1934; S. Izdebska, *Jak się lepi garnki*, Lwów 1934; M. Gumowski, *Zaczęło się od grosza*, Lwów 1933; M. Swobodzianka, *Sobieski pod Wiedniem*, Lwów 1933; Z. Kosidowski, *Mówi do was radio*, Lwów 1933.

²⁶ J. Biliński, *Dąbrowski w Poznaniu*, Lwów 1933; J. Jaworska, *Rok 1863*, Lwów 1933.

²⁷ B. Pawłowski, *Stoczek*, Lwów 1933.

²⁸ J. Staszewski, *Zwycięstwo pod Wiedniem*, Lwów 1933.

²⁹ K. Czachowski, *O Henryku Sienkiewiczu*, Lwów 1933; S. A. Schmidt, *Jan Kochanowski*, Lwów 1934.

³⁰ J. Dobczycki, *Wit Stwosz, wielki rzeźbiarz średniowiecza*, Lwów 1933.

³¹ W. Hulewicz, *Stanisław Moniuszko. Król polskiej pieśni*, Lwów 1933; H. Opieński, *Ignacy Jan Paderewski*, Lwów 1933.

³² W. Taszycki, *Apostołowie Słowian św. Cyryl i Metody*, Lwów 1933.

³³ M. Jaworska, *Marszałek Ferdynand Foch*, Lwów 1933; A. Skałkowski, *Napoleon*, Lwów 1933.

ojczyzny poświęcono cykle: *Wojsko polskie*³⁴, *Znakomici Polacy*³⁵, *Co daliśmy ludzkości*³⁶, *Polacy na obczyźnie*³⁷, *Zagadnienia wychowawcze*³⁸, *Polscy święci*³⁹. Treści literackie pojawiły się w cyklach: *Czytanki różnej treści*⁴⁰, *Obrazki obyczajowe*⁴¹, *Polskie podania i legendy*⁴². Często popularyzowano w nich pewne idee, np. pomagania słabszym czy oszczędzania⁴³. Seria „Biblioteka Szkoły Powszechnej” przygotowana została z dużym rozmachem, w ciągu dwóch lat rzucono na rynek 100 tomików w nakładzie 10 000 egzemplarzy każdy. Niewielkie objętościowo tomiki o formacie 18,5 na 12,5 cm, drukowane na dobrym papierze, ilustrowane, w cenie 50 groszy pojawiły się w księgarniach i sklepikach szkolnych w całej Polsce. Mimo początkowego zainteresowania, zapal nauczycieli i młodych czytelników szybko minął, poszczególne numery serii ukazywały się zbyt szybko, nastąpił przesył serii, która zaczęła zalegać w magazynach i na półkach księgarskich. Dodatkowo na rynku pojawiła się konkurencja w postaci innych serii, np. „Biblioteka Iskier” i „Biblioteka Iskierek”. W tej sytuacji zapowiadana kontynuacja serii „Biblioteka Szkoły Powszechnej” nie była już możliwa i zakończyła się na setnym numerze. Pomimo kolejnych obniżek cen z jej sprzedażą borykano się aż do wybuchu II wojny światowej.

Obok „Biblioteki Szkoły Powszechnej” PWKS wydawało także inne serie dla młodzieży o charakterze popularnonaukowym, były to: „Wielka Biblioteka Historyczna” (1938–1939, 10 t.), „Monografie Historyczne” (1938–1939, 3 t.), „Biblioteka Fizyczna” (1936, 1938, 8 t.). W roku 1938 wydano 6 pozycji w serii „Poradnik Uczniowski”, których treści miały pomóc uczniom w organizacji

³⁴ R. Petelenz-Łukaszewicz, *Telefoniści baterii*, Lwów 1933; J. A. Kraśny, *Alarm gazowy*, Lwów 1933; J. Korpała, *Maszerują strzelcy, maszerują*, Lwów 1933; J. Misiewicz, *Służba Polski Państwowej*, Lwów 1933; J. Biliński, *Marsz, marsz Dąbrowski*, Lwów 1933; K. Konarski, *Warszawa*, Lwów 1933.

³⁵ S. Papée, *Profesor Ignacy Mościcki, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów 1933; A. Florczak, *Brat Albert i jego dzieło*, Lwów 1933; W. Sieroszewski, *Józef Piłsudski*, Lwów 1933; S. Rachwał, *Ks. Biskup Władysław Bandurski, kapłan żołnierz*, Lwów 1933.

³⁶ T. Nayder, *Mikołaj Kopernik (1473–1543)*, Lwów 1933; J. Rączkowski, *Polska w rodzenie narodów*, Lwów 1933.

³⁷ J. Watra-Przewłocki, *Polacy w Ameryce*, Lwów 1933.

³⁸ M. T. Lubecki, *Jak się uczyć?*, Lwów 1934.

³⁹ F. Papée, *Święty Kazimierz, król polski*, Lwów 1933; B. Steinowa, *Św. Stanisław Kostka*, 1933.

⁴⁰ W. Szalay-Groele, *Milusińscy*, Lwów 1933; K. Piekarczyk, *Czego się Kuba od harcerzy nauczył*, Lwów 1933; H. Lorensowa, *Imieniny maku*, Lwów 1933.

⁴¹ B. Wójcik-Keuprulian, *Ormianie polscy*, Lwów 1933; G. Morcinek, *Łysek z pokładu Idy. Opowiadanie*, Lwów 1933; M. Tauber, J. Wajgarten, *Żydzi*, Lwów 1933; S. Dedio, *Igrzyska olimpijskie. Opowiadanie na tle igrzysk olimpijskich w r. 476 przed Chrystusem*, Lwów 1933; T. Silnicki, *Klasztor*, Lwów 1933; F. Pohorecki, *Targi i jarmarki*, Lwów 1933.

⁴² J. Watra-Przewłocki, *Wizymir*, Lwów 1933.

⁴³ B. Bruchnalska, *Na własnej ziemi. Opowiadania o oszczędności dla młodzieży wiejskiej*, Lwów 1933.

samorządu szkolnego, spółdzielni uczniowskich, tworzeniu zastępów i grup zucho-
wych itp.⁴⁴ Do użytku szkolnego wydano w latach 1938–1939 – 10 tomów serii
„Teksty Łacińskie do 2 klasy Liceum Humanistycznego i Klasycznego”. Ciekawą
propozycją była seria „Biblioteka Potrójnego Wężła”⁴⁵, w ramach której wydano
tylko 3 tomy niemieckich autorów o historii cywilizacji.

W ofercie PWKS, obok przekładów z literatury pięknej, znalazły się teksty wy-
dawane w języku oryginału, „Lektura Niemiecka” – 10 tomów, „Lektura Francuska”
– 13 tomów, „Lektura Angielska” – 10 tomów. Utwory wydawane w ramach tych
serii ze względu na szkolne przeznaczenie były specjalnie opracowywane, w mia-
rę potrzeb dokonywano w nich skrótów. Zgodnie z profilem wydawnictwa przy-
gotowano także specjalną serię w języku ukraińskim pod nazwą „Cikava Knyżka”.
W 1937 roku ukazało się 11 tomów tej serii. Jej autorami byli autorzy ukraińscy,
m.in. Taras Szewczenko, Michajło Drozd, Andrij Bandarczuk.

Oferta PWKS skierowana była przede wszystkim do młodzieży, tylko kilka ty-
tułów było adresowanych do dzieci, np. Janiny Porazińskiej⁴⁶, Marii Kownackiej⁴⁷,
Gustawa Morcinka⁴⁸. Wydawnictwo realizowało określoną politykę wydawniczą,
w której zasadniczym celem było dostarczanie młodym odbiorcom wartościowej
literatury popularyzującej naukę, kulturę, literaturę. Dużą wagę przywiązywano do
odpowiedniego doboru autorów, rzetelnego opracowania tekstu i estetyki druku.

Obok PWKS drugą równie zasłużoną firmą lwowską na polu produkcji książki
dla dzieci i młodzieży była Książnica-Atlas, która powstała w styczniu 1924 roku
z połączenia Książnicy Polskiej⁴⁹ i spółki „Atlas”. Naczelnym dyrektorem połączo-
nej firmy został Jan Piątek, a prezesem Rady Nadzorczej Eugeniusz Romer. Dzięki
tej fuzji nowe przedsiębiorstwo, o mocnych podstawach finansowych, zwiększyło
w znacznej mierze swoje możliwości na rynku wydawniczym. Produkowało znacz-
ną część używanych w Polsce podręczników szkolnych, książek naukowych, wyda-
wało znakomite, podziwiane także poza jej granicami atlasy. W niedługim czasie

⁴⁴ J. Hełczyński, *Pisanie ustawy spółdzielni uczniowskiej kół szkolnych*, Lwów 1938; ten-
że, *Samorząd klasowy i szkolny*, Lwów 1938; tenże, *Pisanie regulaminów, protokołów, kroniki
szkolnej. Praca wewnętrzna organizacji uczniowskich*, Lwów 1938; W. Frantz, *Tworzenie za-
stępów harcerek*, Lwów 1938.

⁴⁵ Pełny tytuł serii: „Książnica Naukowa Młodzieży «Biblioteka Potrójnego Wężła».
Gdzie – Kiedy – Jak”. W jej ramach wydano 3 tytuły: E. H. Schrenzel, *Bracia z całego świata*,
Lwów 1938; K. Hartl, *Świat rzeczy wielkich i małych*, Lwów 1938; E. Gombrich, *Godziny wie-
ków. Historia świata dla ciebie*, Lwów 1938.

⁴⁶ J. Porazińska, *Maciuś Skowronek*, Lwów 1937.

⁴⁷ M. Kownacka, *Kukuryku na ręczniku*, Lwów 1936.

⁴⁸ G. Morcinek, *Łysek z pokładu Idy*, Lwów 1933, 1937, 1938, 1939.

⁴⁹ Książnica Polska jako Administracja Wydawnictw Towarzystwa Nauczycieli Szkół
Wyższych powstała w styczniu 1884 r., jej celem było wydawanie podręczników szkolnych.
W 1914 r. przekształcona została w Książnicę Polską, która zgodnie ze statutem miała konty-
nuować działalność wydawniczą swojej poprzedniczki. Specyfiką Książnicy Polskiej było, że
od początku była organizacją nauczycielską, założoną i prowadzoną przez nauczycieli i pra-
cującą na rzecz polskiej szkoły.

Książnica-Atlas, Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze TNSW stała się jedną z największych firm wydawniczych w Polsce⁵⁰. Znaczny jest też jej udział w produkcji literatury dla dzieci i młodzieży, gdyż zamyka się liczbą 189 tytułów⁵¹. Wliczono tu również 20 pozycji wydanych przez Książnicę Polską w latach 1919–1924.

Oferta Książnicy-Atlas skierowana do młodego odbiorcy była bardzo zróżnicowana, w większości przeznaczona dla młodzieży, ale znalazły się w niej także książki dla dzieci. Podobnie jak PWKS, również Książnica-Atlas wydawała szereg serii dla młodego odbiorcy: Były to: „Biblioteka Iskier”, „Biblioteka Iskierek”, „Teatr Polski Żywej”, „Biblioteczka Niemiecka”, „Biblioteczka Angielska”, „Biblioteczka Francuska”, „Biblioteka Podróżnicza”.

Największą popularnością cieszyła się wśród czytelników seria powieściowa i popularnonaukowa „Biblioteka Iskier”, która ukazywała się w latach 1925–1939. Jej redakcją zajmował się Władysław Kopczewski, redaktor naczelny czasopiśma dla młodzieży „Iskry” (1923–1939). Książki wydane w ramach serii odznaczały się staranną szatą graficzną, ciekawą tematyką i uważnym doбором autorów. Szczególnym zainteresowaniem cieszyły się literatura podróżnicza Stefana Barszczewskiego⁵², Mieczysława Jarosławskiego⁵³, Mieczysława B. Lepeckiego⁵⁴, Jadwigi Marcinkowskiej⁵⁵, Władysława Szafera⁵⁶ Josepha Delmonta⁵⁷, Josefa Václava Šmejkała⁵⁸. Beletrystyka wydawana w serii wyróżniała się wysokim poziomem literackim, wśród autorów znaleźli się Janusz Meissner, Seweryn Przybylski, Ferdynand Antoni Ossendowski, Bronisława Ostrowska, Zofia Urbankowska; obcą literaturę reprezentowali Charles Dickens, Walter Scott, Jules Verne. Znakomicie też popularyzowano naukę dzięki takim autorom, jak Władysław Szafer, Józef Siemiradzki, Feliks Burdecki, Stanisław Malec. Łącznie w serii ukazało się 50 tomów, razem ze wznowieniami 66. Recenzenci chwalili dobór tematyczny, autorów

⁵⁰ Zob. *Książnica-Atlas, Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze TNSW w latach 1885–1925*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 8, s. 248–252; zob. też J. Szafran, *Dla dobra polskiej szkoły, Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych i jego funkcje społeczno-oświatowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2010, s. 156–159.

⁵¹ Według sprawozdań Książnicy-Atlas, firma wydała 200 tyt. literatury dla młodzieży, zob. *Sprawozdania Zjednoczonych Zakładów Kartograficznych i Wydawniczych Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych Książnicy-Atlas, Spółki Akcyjnej za lata 1924–1938*. Autorce nie udało się jednak dotrzeć do wszystkich tytułów. Nie wiadomo także, jakie tytuły autorzy sprawozdań zaliczali do tego typu literatury.

⁵² S. Barszczewski, *Tajemnica jeziora Bangweolo*, Lwów 1933.

⁵³ M. Jarosławski, *Między Eufratem a Tygrysem*, Lwów 1931.

⁵⁴ M. B. Lepecki, *Na Amazonce i we Wschodnim Peru*, Lwów 1931.

⁵⁵ J. Marcinkowska, *W upalnym sercu wschodu. Wrażenia z podróży po Egipcie, Indjach, Cejlonie i Jawie*, Lwów 1925.

⁵⁶ W. Szafer, *Yellowstone kraj gorących źródeł i niedźwiedzi*, Lwów 1929.

⁵⁷ J. Delmont, *Mieszkańcy dżungli, kniej i stepu*, Lwów 1933; tenże, *Przygody łowców zwierząt egzotycznych*, Lwów 1933.

⁵⁸ J. V. Šmejkal, *Sfory Bieguna Południowego*, Lwów 1933.

i nowoczesność serii, która otwierała przed polską młodzieżą szerokie horyzonty na świat⁵⁹.

Podobnym doбором autorów charakteryzowała się seria „Biblioteka Iskierek” przeznaczona dla dzieci, która estetykę wydania łączyła z interesującą treścią kolejnych 9 tomów z zakresu literatury pięknej i popularnonaukowej. Ich autorami byli: Halina Górską, Jadwiga Bornsteinowa, Alina Czaplińska, Wanda Haberkantówna, Ferdynand Antoni Ossendowski, Zofia Rogoszówna, Luigi Bertelli.

Nakładem Książnicy-Atlas ukazywały się także w oryginalnej wersji językowej utwory z literatury niemieckiej, francuskiej i angielskiej o ustalonej wartości artystycznej. Kolejne tomy „Biblioteczki Niemieckiej”, „Biblioteczki Francuskiej” oraz „Biblioteczki Angielskiej” stanowiły znakomitą lekturę do nauki i doskonalenia języków obcych dla uczniów. Redaktorem „Biblioteczki Niemieckiej” był Stanisław Gayczak, autor cenionych podręczników do języka niemieckiego. Dobór tytułów, opracowanie serii i jej znaczenie w procesie dydaktycznym zostało docenione przez czasopismo „Muzeum”, w którym często promowano ciekawe inicjatywy wydawnicze skierowane do środowisk szkolnych⁶⁰.

Oceniając ofertę wydawniczą Książnicy-Atlas skierowaną do młodego odbiorcy, należy stwierdzić, że podejmowane przez nią nakłady były zgodne z propagowanym modelem kształcenia młodego pokolenia, według którego wszechstronna wiedza, znajomość języków obcych i szerokie zainteresowania kształtowały nowoczesnego obywatela. Wydawnictwa ukazujące się nakładem Książnicy-Atlas, zgodnie w profilem firmy ukierunkowane były jednak na poznawanie swojego kraju i świata, stąd literatura krajoznawcza i podróżnicza stanowiła tu priorytet.

Duży udział w rynku książki dla dzieci i młodzieży miała także Spółka Nakładowa „Odrodzenie”, której produkcja w tym zakresie zamyka się liczbą 115 tytułów. Wydawnictwo to było jedną z niewielu firm lwowskich specjalizujących się w wydawaniu sztuk przeznaczonych dla teatrów amatorskich. Jego właściciel Tymoteusz Władysław Nalepa od 1915 roku był dyrektorem handlowym spółki wydawniczej H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Sp. we Lwowie⁶¹. Swoją firmę Nalepa założył w 1921 roku, odkupując od Alfreda Altenberga serię „Biblioteka Teatrów Amatorskich”, która stanowiła podstawę funkcjonowania jego wydawnictwa. Z tej serii skierowanej do czytelnika dorosłego wyłoniła się seria „Biblioteczka Teatralna dla Dzieci i Młodzieży” skierowana do młodszej odbiorcy. Seria ta była wydawana przez całe dwudziestolecie, łącznie w latach 1922–1938 ukazało się 88 tomów serii w formacie 16° lub 8°. Cena poszczególnych tomików w zależności od

⁵⁹ P. Z. Dąbrowski, *Książki dla dzieci i młodzieży*, „Muzeum” R. 43 (1928), s. 348, zob. też *Nowe tomy „Biblioteki Iskier”*, „Zrąb” 1931, R. 2, tom 5, s. 139–140.

⁶⁰ Zob. szerzej J. Chmaj, *Biblioteczka niemiecka*, „Muzeum” R. 41 (1926), s. 82–86.

⁶¹ Spółka powołana została w 1912 r. celem uchronienia przed bankructwem firmy „H. Altenberg”, której właścicielem był wówczas Alfred Altenberg. W skład spółki weszło grono przyjaciół Altenberga, m.in. Michał Pawlikowski z Medyki, Jakub Mortkowicz, Ludwik Fiszer, Józef Georgeon. Dyrektorem handlowym, z ramienia banków, został T. W. Nalepa. Alfred Altenberg odzyskał samodzielność w 1920 r.

objętości kształtowała się w granicach od 0,50 do 1,60 zł. Jej nakład – 4000 egzemplarzy – powodował, że niektóre tytuły szybko się wyczerpywały. Książeczki z tej serii wykorzystywano często w przedstawieniach szkolnych, okolicznościowych akademiach czy popisach domowych. Treść utworów nawiązywała do rocznic narodowych, świąt państwowych i religijnych, imienin naczelnika Józefa Piłsudskiego czy prezydenta Ignacego Mościckiego. Tymoteusz Nalepa do serii wybrał popularne utwory niezyczącej już Ireny Mrozowickiej⁶², Bolesława Eulenfelda, piszącego pod pseudonimem Bolesławicz, i Stanisławy Daszyńskiej. Twórczość tych autorów nadała serii pewną wspólnotę tematyczną mocno zakorzenioną w historii Polski, tradycjach ludowych, obrzędach kościelnych, ale także polskiej obyczajowości. Do konwencji wydawnictwa dostosowali się także inni autorzy: Józef Rappaport, Henryk Zbierzchowski czy Stanisław Rossowski.

Spółka Nakładowa „Odrodzenie” w 1938 roku wydała bogato ilustrowaną serię „Kolorowe Bajki”, przeznaczoną dla małych dzieci. Przez cały rok ukazywały się cyklicznie 12 niewielkich objętościowo książeczek, liczących 14 stron, wydanych w małym formacie 16°. Tylko ostatni tomik serii *W niewoli u krasnoludków* ukazał się w 1939 roku⁶³. Bajki i baśnie, powiastki moralizatorskie, obrazki sceniczne wydawane także poza seriami stanowiły podstawę oferty dla dzieci i młodzieży. Spółka Nakładowa „Odrodzenie” trzymała się wyznaczonej przez jej właściciela linii programowej. Tymoteusz Nalepa nie miał ambicji wydawania literatury o wysokich walorach artystycznych, jego wydawnictwo było jednym z niewielu firm lwowskich, które publikowało literaturę popularną nastawioną na szerokiego odbiorcę.

Książka dla dzieci i młodzieży znalazła się także w ofercie Wydawnictwa Polskiego Rudolfa Wegnera, które założone we Lwowie w 1917 roku, już w 1920 roku przeniesione zostało do Poznania⁶⁴. Przez długi jednak czas, do 1926 roku, nakłady R. Wegnera nosiły adres wydawniczy Poznań–Lwów. Biorąc pod uwagę ten okres, Rudolf Wegner wydał 49 tytułów skierowanych do dzieci i młodzieży. Szczególną uwagę należy zwrócić na książki wydane w serii „Biblioteka Laureatów Nobla”, w ramach której ukazało się także 15 powieści Rudyarda Kiplinga napisanych dla młodzieży. *Księga Dżungli*, *Druga Księga Dżungli*, *Kapitanowie zuchy*, *Kim*, *Puk z Pukowej Górki*, *Stalky i Sp.* doczekały się wielu wznowień, co dowodzi, że cieszyły się dużą popularnością wśród polskiej młodzieży. Wydawnictwo Polskie miało również w swojej ofercie książeczki dla dzieci, głównie autorstwa Franciszka Pika piszącego pod pseudonimem Franciszek Mirandola. Wesołe wierszyki,

⁶² Irena Mrozowicka (1862–1917) pisarka, nauczycielka i działaczka społeczna związana była z lwowskim środowiskiem literackim.

⁶³ Pozostałe tomiki wydane w 1938 r.: *O Bogusławie, który nie znał trwogi*; *O fujarce mścicielce*; *O krawcu co się nie dał diabłu*; *O królownie Jasnuli i rozbójnikach*; *O nagrodzonej krzywdzie*; *Opowieść z dalekiej Północy*; *O śpiewających drzewach*; *O tym jak Bóg Ojciec wędrował po ziemi*; *O uwięzionej duszy*; *O zaklętym królewiczu i prządku*; *O złym królewiczu*.

⁶⁴ Zob. szerzej A. Michalewska, *Działalność wydawnicza Rudolfa Wegnera*, „Roczniki Biblioteczne” 1978, s. 117–135.

kolorowo ilustrowane wydawane były w formie plansz lub parawaników, które uatrakcyjniały asortyment przeznaczony dla najmłodszych.

Interesującą i różnorodną ofertę dla młodych odbiorców miało Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Nazwiska Henryka Sienkiewicza⁶⁵, Juliusza Kadena-Bandrowskiego, Melchiora Wańkowicza świadczą o poziomie tych wydawnictw. W okresie międzywojennym Ossolineum wydało 45 tytułów książek dla dzieci i młodzieży. Wśród autorów znaleźli się autorzy podręczników wydawanych nakładem Ossolineum: Stanisław Maykowski, Juliusz Balicki, Juliusz German, Janina Królińska, a także uznani twórcy, tacy jak Zofia Rogoszówna, Marta Kubiszynówna czy Seweryn Przybylski. Zadbano również o ich szatę graficzną i ilustratorów, wśród których widzimy Zofię Stryjeńską, Annę Gramatykę-Ostrowską, Edmunda Bartłomiejczyka i Kazimierza Kostynowicza. Ciekawą inicjatywą była również seria „Nasza Biblioteka”, której redaktorem był Stanisław Łempicki. Zaplanowana została jako wydawnictwo różnorodności, które pomieścić miało teksty zapomniane, materiały historyczne, życiorysy znakomitych Polaków, relacje z egzotycznych podróży. W sumie ukazało się 24 tomy serii, ale nie wszystkie skierowane były do młodego czytelnika. Jak twierdził sam redaktor, część tytułów przeznaczona była także dla dorosłego czytelnika⁶⁶. Serię rozpoczęto w 1925 roku wydaniem powieści *Boruny* Ignacego Chodźki, następne tytuły dla młodzieży to: *Mieczysława Gawlika Powstanie styczniowe 1863* (1926), *Janiny Królińskiej Nasze morze* (1926), *Stanisława Zajączkowskiego Władysław Łokietek* (1926), *Adama Mickiewicza Bajki* (1927), *Kazimierza Tyszkowskiego Hetman Stefan Żółkiewski* (1927). Seria nie cieszyła się jednak dużym powodzeniem i w 1927 roku zaprzestano jej wydawania. Stanisław Łempicki uważał, że przyczyną jej upadku był brak odpowiedniej reklamy i zaniedbanie tej serii przez wydawnictwo po jego odejściu z Ossolineum⁶⁷.

Wśród nakładców literatury dla młodzieży należy wymienić edycje Ryszarda Ganszyńca, propagatora filologii klasycznej, założyciela miesięcznika „Filomata” popularyzującego kulturę antyczną wśród młodzieży szkolnej. Pierwszy numer pisma ukazał się w 1929 roku i spotkał się z życzliwym przyjęciem. W rok później „Filomata” został zatwierdzony przez MWRiOP do użytku szkolnego⁶⁸, co spowodowało wzrost jego nakładu do 25 000 egzemplarzy. Przy okazji wydawania pisma zrodził się pomysł serii wydawniczej p.n. „Biblioteczka Filomaty”, w ramach której do II wojny światowej wydano 40 tytułów autorstwa m.in. Tadeusza Mariana Lewickiego, Ireny Krzemickiej, Ryszarda Ganszyńca, Stefana Srebrnego, K. Moraczewskiej, Stefana Kaczkowskiego, Czesława Lechickiego⁶⁹.

Swój udział w produkcji książki dla młodego czytelnika miało także Wydawnictwo „Kultura i Sztuka” działające w latach 1906–1929. Jego właściciel

⁶⁵ Wydawnictwo ZNiO wykupiło prawa autorskie od rodziny H. Sienkiewicza na 20 lat.

⁶⁶ S. Łempicki, *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław 1948, s. 132.

⁶⁷ Tamże, s. 133.

⁶⁸ R. Gansiniec, *Notatki lwowskie (1944–1946)*, Wrocław 1995, s. 197–198.

⁶⁹ *Katalog wydawnictw „Filomaty”*, Lwów 1937.

– Herman Stachel, po wojnie jako jeden z pierwszych podjął działalność nakładową. Wydawnictwo znane było z tanich broszur spirytystycznych, ale podejmowało różne inicjatywy, odpowiadając na zapotrzebowanie rynku. Stąd też w ofercie „Kultury i Sztuki” znalazły się bajki i baśnie Hansa Christiana Andersena, Jacoba i Wilhelma Grimmów, Zofii Sawickiej. Do młodzieży skierowane były powieści Karola Maya i Daniela Defoe. Wydawnictwo „Kultura i Sztuka” zbankrutowało w 1929 roku, ale należy pamiętać, że to właśnie ono zaraz po ustaniu działań wojennych podjęło nakłady książki dla dzieci.

Teksty religijne skierowane do dzieci i młodzieży wydawało Towarzystwo Biblioteka Religijna powołane w 1921 roku celem wydawania, popierania i propagowania wydawnictw teologicznych i religijnych. W 1925 roku podjęło starania o koncesję na prowadzenie drukarni, której kierownikiem został Jan Przyszlak⁷⁰. Fakt ten zdecydowanie wpłynął na rozwinięcie oferty wydawniczej Towarzystwa, które zaczęło zabiegać o zezwolenie na wydawanie podręczników do religii. Oferta skierowana do młodego czytelnika jest bardzo skromna i zamyka się liczbą 16 tytułów książek. Ich tematyka związana była z profilem wydawnictwa, który realizowany był przez twórczość siostry zmartwychwstanki Barbary Żulińskiej⁷¹, popularnej autorki opowiadań opartych na żywotach świętych, czy Teresy Będkowskiej⁷² szukającej dobrych wzorców postępowania w środowisku wiejskim.

Również 16 tytułów ukazało się nakładem spółki Księgarni Naukowej i Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego⁷³, która w 1920 roku odkupiła od Alfreda Altenberga jego księgarnię mieszczącą się w Hotelu George. W ofercie Księgarni znalazły się obok książek popularyzujących historię Józefa Chołodeckiego-Białyni⁷⁴ także obrazki sceniczne dla najmłodszych Julii Jaworskiej⁷⁵.

Warto również zwrócić uwagę na wydawnictwa dla dzieci i młodzieży Alfreda Altenberga, który słynął z wzorcowych opracowań edytorskich i pięknej szaty graficznej swoich wydawnictw. Z taką samą dbałością Altenberg wydał 10 pozycji dla dzieci, m.in. *Bajeczki* J. I. Kraszewskiego⁷⁶, powieści dla dzieci Wandy Młodnickiej⁷⁷ i *Katechizm polskiego dziecka* Władysława Bełzy⁷⁸.

⁷⁰ Derżawnyj Archiw Lwowskiej Obłasti, Lwów, fond 2, opis 6, spr. 1033: *Wniosek o wydanie licencji Towarzystwu „Biblioteka Religijna” na handel religijnymi książkami*.

⁷¹ B. Żulińska, *Mała święta*, Lwów 1925, wyd. 2 – 1926, wyd. 3 – 1927, wyd. 4 – 1931.

⁷² T. Będkowska, *Franek przybłąda*, Lwów 1926.

⁷³ Była to spółka, w której skład wchodziła firma M. Arcta z Warszawy, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne i Księgarnia Naukowa. Spółka przyjęła nazwę „Księgarnia Naukowa”.

⁷⁴ J. Chołodecki-Białynia, *Zborów, pole chwały czesko-słowackiego oręza*, Lwów 1924.

⁷⁵ J. Jaworska, *Obrazki sceniczne dla dzieci w wieku szkolnym*, cz. 2, Lwów 1925.

⁷⁶ J. I. Kraszewski, *Bajeczki*, Lwów 1924, 1929.

⁷⁷ W. Młodnicka, *Na Muraniu: powieść dla dzieci*, Lwów 1921; też, *O naszych górach i inne powieści dla dzieci*, Lwów 1920.

⁷⁸ A. Altenberg wydawał *Katechizm polskiego dziecka* wielokrotnie. Wydanie 5. ukazało się w 1920 r.

W ofercie lwowskich nakładców książki dla młodego czytelnika warto odnotować książki w języku polskim wydawane przez środowiska żydowskie. Często były to przekłady z jidysz lub hebrajskiego przekazujące wartości uniwersalne, ale odwołujące się do tradycji i kultury żydowskiej. Warto tu wymienić inicjatywę Koła Kobiet Żydowskich, które w ciągu dwóch lat (1931–1932) zrealizowało edycję 11 tomików w serii „Wydawnictwa dla Dzieci i Młodzieży «Awiw»”. Były to bajki, baśnie, legendy i opowiadania często odwołujące się do świąt i zwyczajów żydowskich⁷⁹. Wśród autorów znaleźli się Anda Eker, Lewi Körner, Róża Leinwandówna, Ludka Obrowicz, Zygmunt Sens-Taubes, Tunia Tres. Według oceny „Rocznika Literackiego” dobór treści pod względem wychowawczym nie był trafny i ograniczony tylko do wąskiego kręgu odbiorców znających tradycję żydowską⁸⁰. Należy jednak pamiętać, że wydawcy chodzili głównie o rozwijanie tożsamości narodowej, a poprzez odpowiednio dobraną tematykę pokazanie dzieciom dziedzictwa swojego narodu.

Inna idea przyświecała księgarzowi i antykwariuszowi lwowskiemu Mojżeszowi Herszowi Rubinowi⁸¹, który chciał przybliżyć młodemu czytelnikowi twórczość pisarzy tworzących w języku jidysz. W jego ofercie znalazły się autoryzowane przekłady żydowskiego pisarza Mosze Stawskiego, piszącego pod pseudonimem Naaman Abu, którego opowiadania ukazały się w 6-tomowej serii „Opowieści Arabskie”⁸². M. H. Rubin wydał także bajki żydowskie Irmy Singer w przekładzie Reny Szmilowiczowej, z kolorowymi ilustracjami Idy Hölzlowej⁸³.

Wśród nakładców żydowskich, podejmujących nakłady dla dzieci i młodzieży, warto również wymienić nazwiska Maksymiliana Bodeka, Lazarusa Igła czy Naftalego Schipperera, którzy nastawiali się głównie na autorów cieszących się stałym zainteresowaniem, takich jak Hans Christian Andersen, Karol May, Jules Verne. Pozostali nakładcy lwowscy nie odegrali znaczącej roli w tworzeniu rynku książki dla młodego odbiorcy. Ich pojedyncze inicjatywy należy traktować jako dzieło przypadku bądź pewne próby w poszukiwaniu dróg rozwoju.

Doceniając wkład wydawców lwowskich w rozwój książki dla dzieci i młodzieży, należy jednak pamiętać, że opinia współczesnych o kondycji tego sektora

⁷⁹ W roku 1930 Koło Kobiet Żydowskich ogłaszało na łamach lwowskiego syjonistycznego tygodnika „Chwila” w dziale „Głos kobiet” konkursy na opowiadania, legendy, sztuki, bajki w języku polskim o treści żydowskiej.

⁸⁰ S. Kossuth, *Literatura dla dzieci i młodzieży*, „Rocznik Literacki” 1932, s. 234.

⁸¹ E. Wójcik, „Mól Książkowy” – *Mojżesz Hersz Rubin antykwariusz lwowski*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, pod red. H. Kosętki, B. Góry, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 125–133.

⁸² M. Stawski, *Dlaczego... i inne opowiadania*, Lwów 1932; tenże, *Moje miasteczko i inne opowiadania*, Lwów 1933; tenże, *Syn handlarza oliwy i okrutna królowna i inne opowiadania*, Lwów 1932; tenże, *Pech i inne opowiadania*, Lwów 1932; tenże, *W drodze do krainy szczęścia i inne opowiadania*, Lwów 1932; tenże, *Początek rodu lisów bez ogona i inne opowiadania*, Lwów 1932.

⁸³ I. Singer, *Zamknięta księga: bajki żydowskie*, Lwów 1932.

wydawniczego nie była pozytywna. Warto przytoczyć tu słowa S. Papée, który stwierdził:

Niestety takich wydawnictw, stale pogłębiających i uzupełniających naukę, ułatwiających samokształcenie, pobudzających zainteresowania i wolę czynu, prawie nie było. Nie zatroszczono się o młodzież szkół powszechnych. Podawano młodzieży albo skróty i przedruki, albo bezwartościowe opowiadania moralizujące rozmaitych pisujących „ciotek” i „wujków”, albo kompilacje pseudonaukowe, odstraszaające swą treścią i formą⁸⁴.

Opinię tę potwierdza także Anna Kopczevska, oceniając autorów piszących dla młodego odbiorcy:

Piszących wprawdzie jest wielu, ale jakże często są to albo grafomani, względnie grafomanki, wierzący naiwnie w swe zdolności pisarskie, bez należynej dozy samokrytycyzmu, albo ludzie, którzy pisanie dla młodzieży traktują zawodowo, jako pewnego rodzaju środek zarobkowania⁸⁵.

W wydawanym od 1932 roku „Roczniku Literackim” na bieżąco dokonywano rejestracji i oceny ogólnopolskiej produkcji książki dla dzieci i młodzieży. Często powtarzają się tam opinie o braku zarówno twórczości oryginalnej, jak i przekładów z języków obcych. Podkreślano często fakt, że niewiele tytułów miało większą wartość literacką⁸⁶. Lwowska produkcja literatury dla młodych odbiorców, pomimo że znacząca pod względem ilościowym, potwierdza te ustalenia. Na ogólną liczbę wydawnictw tylko 92 tytuły stanowiły przekłady, głównie beletrystyczne, skierowane do młodzieży. Dla dzieci wydawano klasykę H. C. Andersena, braci Grimm, E. Amicisa, dla młodzieży K. Maya, J. Verne’a, R. L. Stevensona, J. O. Curwooda, D. Defoe, H. E. Stowe. Sporadycznie też pojawiają się uznane nazwiska, takie jak Władysław Bełza, Henryk Sienkiewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Jerzy Bandrowski. Równie rzadko podejmowano we Lwowie nakłady współczesnych twórców literatury dla dzieci i młodzieży, takich jak Helena Boguszewska, Halina Górska, Lucyna Krzemieniecka, Julian Tuwim. Zabrakło twórczości Marii Konopnickiej, Elizy Orzeszkowej, Janusza Korczaka, Marii Dąbrowskiej, Antoniny Domańskiej i wielu innych wybitnych twórców z klasyki dziecięcej. Najwięcej utworów wydano Stanisławy Daszyńskiej, Bolesława Eulenfelda, Juliusza Germana, Marii Czeskiej-Mączyńskiej, Jadwigi Moszyńskiej, Franciszka Pika, Ireny Mrozowickiej.

Dużo lepiej przedstawiała się sytuacja książki popularnonaukowej dla dzieci i młodzieży, która podlegała większej kontroli ze strony MWRiOP i środowiska pedagogów. Wydawana najczęściej w ramach serii literatura realizowała określone cele wychowawcze, co widać wyraźnie w doborze tematów i treściach podejmowanych w określonych latach związanych z etapami rozwoju niepodległego państwa polskiego. Nakładcy serii lwowskich, takich jak: „Biblioteka Szkoły Powszechnej”, „Biblioteka Iskier”, „Biblioteka Iskierek”, „Biblioteczka Filomaty”, brali czynny

⁸⁴ S. Papée, *Sto tomików dla młodzieży*, dz. cyt., s. 453.

⁸⁵ A. Kopczevska, *Książki dla dzieci i młodzieży*, dz. cyt., s. 240.

⁸⁶ Tamże, s. 251.

udział w realizacji polityki oświaty szkolnej i pozaszkolnej dążącej do wychowania świadomego, wykształconego młodego człowieka, dumnego z historii i współczesnych dokonań swojej ojczyzny.

Bibliografia

- Bibliografia literatury dla dzieci i młodzieży 1918–1939. Literatura polska i przekłady*, oprac. B. Krassowska, A. Grefkowicz, Warszawa 1995.
- Derżawnyj Archiw Lwiwskiej Obłasti [Archiwum Państwowe Obwodu Lwowskiego], Lwów, fond 2, opis 6, spr. 1033: *Wniosek o wydanie licencji Towarzystwu „Biblioteka Religijna” na handel religijnymi książkami*.
- Frycie, S., Ziółkowska-Sobecka, M., *Leksykon literatury dla dzieci i młodzieży*, Piotrków Trybunalski 2007.
- Gansiniec, R., *Notatki lwowskie (1944–1946)*, Wrocław 1995.
- Katalog wydawnictw „Filomaty”*, Lwów 1937.
- Konopka, M., *Rynek wydawniczy Lwowa w latach I wojny światowej*, [w:] *Książka, biblioteka, informacja: między podziałami a wspólnotą II*, red. J. Dzieniakowska, I. Krasieńska, M. Olczak-Kardas, Kielce 2011.
- Książnica-Atlas. Zjednoczone Zakłady Kartograficzne i Wydawnicze TNSW w latach 1885–1925*, „Przegląd Księgarski” 1925, nr 8, s. 248–252.
- Łempicki, S., *Wspomnienia ossolińskie*, Wrocław 1948.
- Michalewska, A., *Działalność wydawnicza Rudolfa Wegnera*, „Roczniki Biblioteczne” 1978, s. 117–135.
- Rogoż, M., *Kraków i Lwów jako ośrodki wydawnicze literatury dla dzieci i młodzieży w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, pod red. H. Kosętki, B. Góry, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 134–147.
- Sanojca, K., *Rola lwowskiego Państwowego Wydawnictwa Książek Szkolnych w realizacji polityki oświatowej Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, pod red. Haliny Kosętki, Kraków 2006, s. 101–110.
- Szafran, J., *Dla dobra polskiej szkoły. Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych i jego funkcje społeczno-oświatowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Poznań 2010, s. 156–159.
- Wójcik, E., „Mól Książkowy” – Mojżesz Hersz Rubin antykwariusz lwowski, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, pod red. H. Kosętki, B. Góry, E. Wójcik, Kraków 2009, s. 125–133.
- Wójcik, E., *Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych we Lwowie*, [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 1, pod red. J. Jarowieckiego, Kraków 2003, s. 100–111.
- Wójcik, E., *Podręczniki szkolne i opracowania dydaktyczne w repertuarze wydawców lwowskich dwudziestolecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” vol. 11 (2013), s. 163–175.

Children and adolescents' book in the publishing offer of the Lviv publishers during the interwar period

Abstract

Lviv, being a second publishing center after Warsaw, also has its share in the production of children and adolescents literature. During the interwar period there were publishing companies working in the city which willingly lead a publishing policy in this field. In general, there were 787 titles for young readers published in Lviv. The main investors of these books were Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych, Atlas Library, the "Odrodzenie" Publishing Company, R. Wegner Polish Publishing, and the Ossolińscy National Publishing Company, who published 75% of the young reader's books. The main goal of the article is to present the offer of Lviv's investors in this area and to capture the nature of the Lviv publishing center.

Key words: children book, adolescents' book, Lviv, publishing movement, interwar period

Ewa Wójcik
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa